

Mitológia és filológia

Új elmélet a lengyel állam keletkezéséről

Tapolcai László: Lengyelország történeti és mitikus kezdetei. A tér alakulása.

*ELTE BTK Történelemtudományok
Doktori Iskola, Budapest, 2010. 408 oldal*

Tapolcai László könyve az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2005-ben sikeresen megvédett doktori disszertációjának minimális változtatásokat tartalmazó változata. A terjedelmes, körülbelül négyszáz oldalt felölelő tanulmányban az ELTE Kelet-Európa Történeti Tanszékének adjunktusa kettős feladatra vállalkozott: egyrésztől alapvetően filológiai módszerrel, elsősorban elbeszélő forrásokot elemezve próbált választ találni a polánok mint a lengyelség történeti kezdeteinek legnagyobb nehézséget okozó törzsének történetére, illetve a Polonia elnevezés gyökereire. Míg a könyvnek ez a része úgy hatvan oldalt tesz ki, a fennmaradó (a bevezetést és az összegzést nem számítva) kétszáz oldal fejezetei hermeneutikai módszertanon alapuló elemzést tartalmaznak a lengyel történelem kezdetei kapcsán kialakult mítoszokról. A szövegek modern, sőt posztmodern értelmezési módja mellett Tapolcai a történeti tér szempontjából tekintette át a különböző középkori forrásokban fellelhető történeteket, így külön fejezeteket szentelt az ország leírásának, a határoknak, a központoknak, a hegyeknek, a síkságnak. Így tulajdonképpen az olvasó egy könyv árértékét kettőt kap, egy történeti munkát a lengyel történelem – tényleg nem könnyen kibogozható – kezdeteiről, illetve egy posztmodern irodalomelméleti, illetve a heideggeri-gadameriánus filozófiai alapokon nyugvó kultúrtörténeti tanulmányt, melynek középpontjában a tér, annak szakralitása, illetve elsősorban a szerző

által kiválasztott forrásanyag ilyen szempontból történő értelmezése áll.

A történeti kérdésekre válaszokat kereső könyvfejezetekben az olvasó kétségkívül fontos kérdésekkel ismerkedhet meg. A Piastok által 966–1370 között uralt ország keletkezéséről számos elmélet látott napvilágot az elmúlt majd másfél évszázadban, ám többségük igen kevés biztos támpontot adott a középkori Lengyelország keletkezésének megismeréséhez, sokkal inkább saját koruk lenyomatai voltak. Sőt, a történettudomány főbb, 19. és korai 20. századi vonulatainak általános vonásai mellett a lengyel történelem esetében az sem hagyható figyelmen kívül, hogy 1920-ig egy olyan ország keletkezését kellett tudományosan papírra vetni, amely a nemzetközi jog mércéje szerint nem is létezett. A közismert tény, hogy 1795-ben Kelet-Közép-Európa legnagyobb országát három nagyhatalom osztotta fel egymás között, mindenképpen azzal a következménnyel járt, hogy a 19. század utolsó évtizedeiben írott munkák irányultságát leginkább az határozta meg, hogy porosz, orosz vagy éppen osztrák fennhatóság alatt élő szerző tollából származott-e. E körülmények oly mértékben befolyásolták a lengyel történetiszemlélet és a középkor-kutatás fejlődését is, hogy az első világháború után több központban (Krakkó, Varsó, Poznań, Toruń, Lwów) meginduló szisztematikus medievisztikai kutatómunka főbb irányaira is hatást gyakoroltak, ami nem egy történeti kérdés megítélésében alapvető nézetkülönbségekhez vezetett az egyes iskolák képviselői között. Mindez persze elvászthatatlan volt a korszellemtől is, elég elolvasni Ignacy Witkiewicz *Az ősz búcsúja* című nagyszabású expresszionista regényét, melynek középpontjában azon egyszerűnek tűnő kérdés áll, hogy mi a lengyelség lényege. Visszatérve a középkori történeti

munkákhoz, abban kevés kivétellel a legtöbb időnkig egyetértés mutatkozott a történészek körében, hogy a középkori Lengyelország kezdetei Nagy-Lengyelországban, a Warta és az Odera folyók vidékén keresendők. Abban is konszenzus alakult ki, hogy a 12. század elején a Gallus Anonymusnak nevezett történetíró által írt monumentális gesztában¹ szereplő, Piastról elnevezett dinasztia első ismert uralkodója, I. Mieszko fejedelem (966–992) a polánok törzsét vezethette, mely maga alá gyűrve a többi, nagy- és kis-lengyelországi törzset, elsősorban a lędzianokat, a goplanokat és a wiślanokat, megteremtette a középkori Lengyelországot. Kéznevelőknek látszott, hogy a 10. század végétől az ország nevét és a dinasztia által uralt területet is e törzsről nevezték el a kortársak (Polonus, Polonia stb.). A polánok törzsével kapcsolatban azonban már a 19. század közepén felfigyeltek arra,² hogy csak nagyon későn, jelesül a 10. század legvégén bukhatnak fel a történeti forrásokban, a korábbi kútfők, mint például a Visztula vidékét beutazó Bajor Geográfus nem is tud róluk. E körülmény késztetett másokat arra, hogy a szintén a későbbi Nagy-Lengyelország területére lokalizált goplánokkal hozza összefüggésbe a polánok korai történetét.³ E hipotézis szerint a polánok a goplánok alávetettségében éltek, majd később fellázadván, átvették felettük az uralmat. A goplánokon eluralkodó polánokat feltételező nézet alapjául Gallus Anonymus már idézett gesztája szolgált. Ennek első fejezetei ugyanis arról szólnak, hogy

élt egy Popiel nevű fejedelem Gniezno várában, akit saját földművesének, Piastnak az utódai taszítottak le a trónról, majd miután Popiel egy toronyba (az elképzelések szerint a mai napig fennmaradt Gopło-tó melletti kruszwicai „Egér-tornyról” van szó) menekült, megették az egerek.⁴ Persze ma már világosan látszik, hogy a Gallus-geszta e történetében leginkább a 12. század elejének irodalmi műveltsége tükröződik vissza,⁵ s nem egy tényleges rátelepedés a Popielidák (goplánok?) uralmi területeire. A rátelepedés-elmélet azonban olyannyira népszerűvé vált a lengyel középkor-kutatásban, hogy maga Gerard Labuda, a 20. századi lengyel medieviztika egyik legtekintélyesebb személyisége is részben magáévá tette: szerinte a goplánok, akik – régészeti adatok alapján – rengeteg vár, hatalmi központ urai lehettek, nem tűnhettek el egyszerűen a föld színéről, hanem feltehetően maguk a goplánok lehettek a polánok. Mások, így a poznańi Kazimierz Tymienicki úgy vélték, hogy az általában a mai Lengyelország keleti, dél-keleti területeire lokalizált, lędzian nevű törzs eredetileg Nagy-Lengyelországban telepedhetett meg, s onnan igazta le a későbbi ország keleti területeit, amiből egyenesen következne, hogy ez a törzs lehetett a későbbi I. Mieszko hatalmi bázisát adó közösség.⁶ Erre általában Korweyi Widukind százokról írott 10. századi nagyformátumú elbeszélésének egy passzusát szokás idézni, mely szerint Wichmann gróf „... Misecam regem, cuius potes-

¹ *Galli Anonymi chronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*. Ed. K. Maleczyński. Monumenta Poloniae Historica ns. 2, Cracoviae 1952. c. 1-3, 9-13.

² Tyszyński, Aleksander: *Uwagi nad pismem p. Maciejowskiego „Pierwotne Dzieje Polski i Litwy”* Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przmysłowi. Warszawa, 1848 r., 527–581., itt 577–578.

³ Potkański, Karol: *Podanie o Popielu i Piaście*. In: uő.: *Lehici, Polanie, Polska*, wybór pism. Ed. Gerard Labuda. Warszawa, 1960. 414–465., különösen 420.

⁴ *Galli Anonymi chronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*, i. m. mint 1. sz. jz., c. 3, 8-9.

⁵ Banaszkiwicz, Jacek: *Die Mäuserthursage: the Symbolism of Annihilation of an Evil Ruler*. Acta Poloniae Historica, 51. (1985) 5–32.; uő.: *Podanie o Piaście i Popielu. Studium porównawcze nad wczesnośredniowiecznymi tradycjami dynastycznymi*. Warszawa, 1986.

⁶ Tymienicki, Kazimierz: *Polska w średniowieczu*. Poznań, 1961., különösen 20–65.

tatis erant Slavi qui dicuntur Licicaviki...⁷ két alkalommal is legyűrte. A cuius potestatis erant kifejezést többek között Tymienicki is úgy értékelte, hogy Mieszko a Licicaviki néven említett törzs vezetője volt, mások viszont filológiai és egyéb okokra hivatkozva – véleményem szerint helytállóan – úgy vélik, hogy ez egy önálló, Nagy-Lengyelország területén élt törzs lehetett, mely Mieszko uralma alatt állt.⁸ Ám a sok, e helyen teljes terjedelemben nem is idézhető elmélet sem feledtetí, hogy a Polani, Polonus, Polonia kifejezések ténylegesen csak a 10. század végén bukkannak fel a forrásokban, ami újabban már többeket arra sarkall, hogy kijelentsék: a polánok nem léteztek. Ezt az újabb irodalomban először Johannes Fried vetette fel 1989-ben írott könyvében, amelyben az úgynevezett gnieznói találkozót értelmezte újra. Számos innovatív, ám forráskritikailag gyengébb lábakon álló megállapításai között kitért a Polonus, Polonia név etimológiájára is. Szerinte III. Ottó császár nevezte el így a lengyeleket a gnieznói találkozón, s a szó maga a polewać, 'leönteni' igéből származna, így – szerinte – a lengyel dinasztia megkeresztelkedésére és a keresztény Európába való betagozódására utalna.⁹ Elméletét részben elvetette Przemysław Urbańczyk, aki néhány éve megjelent, Lengyelország nehéz kezdetei című könyvében arra a megállapításra jutott, hogy a polánok nem léteztek, hanem a Polonus, Polonia nevet maga Bátor Boleszláv adta az ezredforduló körül országának.¹⁰

Tapolcai László ezt a hipotézist fejlesztette tovább sajátos módszerekkel. Szerinte a Polonia, illetve a Polonus név az I. Mieszko fejedelem Dobrava nevű feleségének kíséretében 965 körül országába érkezett cseh klérikusok kitalációja. Ők azért nevezték el így északi szomszédjukat, mivel azok egy hegyes-völgyes országban laktak, s a teljesen más, lapos, már a Balti-tenger által meghatározott klímájú ország látványa arra készítette őket, hogy nevet adjanak a szintén nyugat-szláv nyelvet beszélő északi szomszédjuk országának. Majd a név ugyancsak e cseh írástudók serénykedése eredményeképp elterjedt a 11. századi birodalmi történetírásban is, végül pedig széles körben ismertté vált Európában. (144–159. old.) Állítását Tapolcai arra a kétségtelen tényre alapozza, hogy a Polani, Polonia név először az ezredforduló környékén, Szent Adalbert prágai püspök első életírásában¹¹ fordul elő, és jellemzően azokon a helyeken, ahol együtt emlegetik a lengyel I. Bátor Boleszlávot és a cseh Boleszlávokat. Ami ennek az állításnak az igazolhatóságát illeti, e helyen szögezendő le, hogy elfogadhatóságának útjában egyedül forráskritikai, illetve kronológiai, történeti földrajzi, paleográfiai és filológiai akadályok állnak. A Vita prior – bár ezt az újabb német történettudomány néhány képviselője kétségbe vonta¹² – feltehetően Rómában keletkezett, az Aveninuson található Szent Bonifácnak és Eleknek szentelt bencés kolostorban, szerzője pedig a vértanú püspök egyik rendtársa, Canaparius János volt. Ő persze soha nem járt Prágában, Gnieznóban vagy a poroszok földjén, így munkája megírásához tényleg megbízható forrásokra volt szüksége. Ám

⁷ *Widukindi monachi Corbeiensis Rerum gestarum Saxoniarum libri III.* Ed. P. Hirsch – H. E. Lohmann. MGH SRG in usum scholarum separatim editi, Bd. 60, Hannover, 1939. 141.

⁸ Például Labuda, Gerard: *Studia nad początkami państwa polskiego.* I–II. Poznań, 1987², I. 471–472.

⁹ *Otto III und Bolesław Chrobry – Das Widmungsbild des Aachener Evangeliiars, der „Akt von Gnesen“ und das frühe polnische und ungarische Königtum.* Stuttgart, 1989. 78–81.

¹⁰ Urbańczyk, Przemysław: *Trudne początki Polski.* Wrocław, 2008. 316–318.

¹¹ *Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita Prior.* Ed. Jadwiga Karwasińska. MPH n. s. IV/2, Warszawa, 1962.

¹² Fried, Johannes: *Der Heilige Adalbert und Gnesen.* Archiv für Mittelrheinische Kirchengeschichte, 50. (1998) 41–70.; Hoffmann, Jürgen: *Vita Adalberti. Frühere Textüberlieferungen der Lebensgeschichte Adalberts von Prag.* Europäische Schriften der Adalbert-Stiftung-Krefehl. Bd. 2. Essen, 2005.

nyugodtan nélkülözhetette a cseh segítséget, hiszen legfőbb informátora maga Szent Adalbert féltestvére, Radim-Gaudentius, Gnieznó későbbi érseke volt, aki részt vett Adalbert térítőútján, és halálát szemtanúként élte át.¹³ Ezzel összefüggésben fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy amennyiben valamiféle cseh klerikusok a lengyel fejedelmi udvarba történt megérkezésük után úgy harminc évvel rábeszéltek volna a Vita prior szerzőjét, hogy adjon új nevet a lengyeleknek, vajon miért nem kérték meg rögtön, hogy próbálja meg kicsit kedvezőbb színben feltüntetni a műben II. Boleszláv cseh fejedelmet. Hiszen ha voltak is a névadásban élenjáró cseh tollforgatók I. Mieszko, majd Bátor Boleszláv környezetében, azok feltehetően a Přemyslidák megbízásából érkezhettek oda, mert Dobrava maga is I. Gonosz Boleszláv leánygyermek volt, akitől közismerten az egész későbbi Přemysl-dinasztia származik. Tapolcai László elmélete elfogadhatóságának útjában álló következő érv az, hogy I. Mieszko cseh felesége még 978 előtt meghalt. Halála után Mieszko újra nősült, ezúttal Dietrich von Haldesleben, Nordmark örgrófjának Oda nevű lányát vette el. Tehát ha 978 után már a cseh kíséret jelentősége csökkent, akkor ki tájékoztatta a Vita prior szerzőjét 997 után a gnieznói névadó ünnepségről? A jóval korábban odament csehek? Mieszko és Oda egyetlen – igaz, vitatott hitelességű és keltezésű – dokumentumban szerepelnek együtt, az úgynevezett Dagome Iudexben, amely 982 és 992 közötti állapotokat rögzít.¹⁴ A szövegben Dagome – aki valószínűleg maga Mieszko, felajánlott Szent Péternek egy Schinesghe néven szereplő várat összes tartozékával együtt („...unam civitatem in integro,

que vocatur Schinesghe, cum omnibus suis pertinentiis infra hos affines”). Bár a szöveg csak 1090 körüli időpontra datálható dokumentumban maradt fenn, mégis jól látszik, hogy Mieszko saját magát a civitas Schinesghe, azaz Gniezno és nem Polonia urának nevezi, ami talán arra utalhat, hogy a cseh klerikusok mesterkedései ekkor még nem értek célba. Még gyengébb lábakon áll a szerzőnek azon megállapítása, hogy a Kanaparius-féle Vita priorban a Poloni név gyakran Palani formában jelenik meg, illetve a Polonia Bolonia vagy egyéb torzult alakban tűnik fel más forrásokban, ami arra utalna, hogy szerzőik számára olyannyira új volt a Polonia név, hogy nem tudták pontosan leírni. Ennek az állításnak csak bizonyos paleográfiai, filológiai kérdések, a kéziratmásolás során előbukkanó hibalehetőségek, valamint a szövegkiadási gyakorlat régebbi és újabb szokásainak figyelmen kívül hagyásával lehetne jelentősége. Nehezen érthető továbbá, miért lett volna Merseburgi Thietmarnak szüksége cseh közvetítőkre, hogy Polonia névre keresztelje I. Boleszláv országát. Saját maga is tisztában volt a Přemyslidák és a Piastok közötti különbségekkel, személyesen is ismerhette a legtöbbjüket, ráadásul elbeszélésének igazi hősei, a szász dinasztia királyai és császárai genealógiailag is össze voltak fonódva mind a Piastokkal mind, a Přemyslidákkal. S végül inkább régészeti, mint történeti kérdés, hogy mit láthattak a hegyekről lejövő csehek. Ehhez jó lett volna felhasználni az újabb régészeti eredmények közül azokat, amelyek elsősorban a sziléziai és nagy-lengyel táj ezer évvel ezelőtti földtani állapotáról adnak információkat. A szerző által választott úton tehát – nézetem szerint – nehezen bizonyítható a Polonus és Polonia név felbukkanása a nyugati forrásokban. Ám az alapkérdés megoldatlansága, azaz a Polonus szó eredete, a polán törzs megléte vagy hiánya további vizsgálatokat tesz szükségessé, s itt az utolsó szót nyilvánvalóan lengyel középkor-kutatásnak, azon belül is elsősorban a régészetnek kell majd kimondania. Ami a laikus szemlélő számára világosan látszik, csupán

¹³ Vö.: Labuda, Gerard: *W sprawie autorstwa i miejsca napisania Żywotu pierwszego Świętego Wojciecha*. Studia Źródłoznawcze, 42. (2004) 115–130.

¹⁴ Vö.: *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*. Ed. Z. Kozłowska-Budkowa, t. 1. Kraków, 1937. 1.; Sikorski, Dariusz: *Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*. Poznań, 2011. 209–275.

annyi, hogy I. Boleszláv uralma alatt, tehát 992 után változások állnak be az általa uralt területek elnevezésében, s feltehető, hogy ő maga és az országáról az ezredfordulón megemlékező kútfők számára ez volt a realitás.

Ami a monográfia második és egyben terjedelmesebb részét illeti, rögtön egy önvalomással kell kezdenem. Mindig is ámulatba ejtett a heideggeri filozófia Gadamer általi továbbgondolása és a történeti, illetve medievisztikai kutatásokra is hatást kifejtő ereje, mely elsősorban Hayden White-nak, valamint Gabrielle M. Spiegelnek köszönhető. Hiszen ahogy Gadamer maga írta, a Darstellung, azaz a szemlélődés tárgyával kapcsolatos megtapasztalások (Erfahrungen) és elképzelések (Vorstellungen) száma végtelen, a képzet megváltoztatását legfeljebb újabb megtapasztalások válthatják ki. Ez olyannyira korlátlanul individuális értelmezési szabadságot enged meg a befogadó számára, aki – Gadamert idézve – magát pillantja meg szemlélődése tárgyában, hogy egészen távoli horizontokig lehet jutni egy-egy műalkotás, szöveg stb. értelmezésében. Így a hermeneutikai módszereken alapuló forráselemzések esetében a kutató nagyon könnyű, sőt kivételezett helyzetbe kerül, mert megkerülhető, sőt megkerülendő a Darstellungenok, azaz a források szisztematikus kritikai vizsgálata, történeti–kulturális közegének elemzése, szerzőjének, megrendelőjének, a keletkezés helyének, de elsősorban a szerző irodalmi műveltségének görcsös alá vétele. A jelen esetben is ez történt, bár természetesen e helyen le kell szögezni, hogy a választott módszertani eljárás értelmében nem lehet kifogással élni Tapolcai megállapításaival szemben. A történeti–földrajzi megközelítés pedig bizonyos feltételek érvényesülése esetében akár pozitivistá értelemben vett pontos eredményekhez is vezethet, mely feltételek alatt elsősorban a források kritikai szemléletű feldolgozása és jól végiggondolt analógiák mentén történő komparatív vizsgálata értendő. Tapolcai könyvét olvasva csak e tekintetben van hiányérzete az olvasónak, aki néha úgy érzi, hogy nem a középkori lengyel vonatko-

zású forrásanyag hatott például a kiváló Mircea Eliade vallásfilozófiájára vagy Pierre Norának az emlékezet helyeiről írott – szerintem – nagyszerű tanulmányára, hanem fordítva. Ez a megközelítés azonban adott esetben félrevezető lehet, s ráadásul éppen a gadameri filozófiának mond ellent, hiszen így valakinek a Vorstellungja válik szemlélődésünk kiindulópontjává és nem maga a Darstellung keltette individuális képzet, s a végeredmény adott esetben akár véleményterror is lehet. Csak néhány példát említve, esetünkben ez a helyzet például az ország-leírások elemzésével. A problémák máris – kis képzavarral – a térnek a térben való elhelyezésével kezdődnek. A Gallus-gezsza leírása Lengyelországról és P. Mester Gesta Hungarorumának Szkítia-képe ugyanis eleve két különböző teret örökít meg. (170. old.) Az első esetben a tér ugyanaz, ahol a történet lejátszódik, azonban a tejjel-mézzel folyó Kánaán leírása, az ország természeti termékenységének bemutatása egy széles körben ismert, a Karoling-korban divatba jött irodalmi toposzt takar, nevezetesen a bonitas regisét. Ennek középpontjában nem az ország tényleges képe, hanem uralkodója uralmának minősége áll, melyet a jó levegő, a bőséges termés, a jó időjárás és a jól tejelő állatok határoznak meg. Nehéz ezt összhangba hozni P. Mester gesztájával, hisz Szkítia tere nem ugyanaz, mint a magyar történelemé, ráadásul Szkítiának a műbe való bekerülése, kapcsolata a magyar krónikáirás korábbi vagy éppen későbbi szakaszaival további megfontolásokra tenne érdemessé egy ilyen analógiát. Kérdéses továbbá, hogy mérhető-e az előző művekhez egyáltalán valamennyi mértékben Wincenty Kadłubek 13. század elején keletkezett *Chronica Polonoruma*.¹⁵ Ez utóbbi ugyanis egy Bolognában vagy Párizsban tanult, római jogi műveltséggel rendelkező, kezdetben püspökként, majd visszavonulván ciszterci szerzetesként élő írónak a

¹⁵ *Magistri Vincentii dicti Kadłubek Chronica Polonorum*. Ed. Marian Plezia. MPH n. s., t. XI, Kraków, 1994.

műve, s minden mondatát – legalábbis nézetem szerint – elsősorban ennek fényében kellene megítélni. S végül érdemes lett volna pontos történeti közegében vizsgálni a *Chronica Poloniae Maioris* keletkezését is.¹⁶ A krónika ma ismert szövegének legalább kettő szerzője volt. Nagy a valószínűsége annak, hogy bár maga a Nagy-lengyel krónika még II. Przemysl uralma alatt keletkezett, a szlávok pannóniai őshazáját, Lech, Cseh és Rusz, a három szláv fejedelem szétvándorlását elmondó fejezeteket már II. Vencel cseh és lengyel király uralma alatt szerkesztették bele a szövegbe, aki közismerten a magyar trónt is megszerezte fia számára. Talán ennek tulajdonítható, hogy a magyarok eredetéről is hosszas fejtegetést tartalmaz ez a munka, s szerzője arra a következtetésre jut, hogy ők, mármint a magyarok is szláv népek.

Nagyon fontos és érdekes megállapításokat tartalmaz az ország központjáról, annak szakralitásáról szóló fejezet. (190–229. old.) Természetesen csak egyetérteni lehet azzal az elképzeléssel, hogy Gniezno fontos szerepet kapott a lengyel történeti mitológiában. Mindazonáltal világosan kiderül a forrásokból, hogy csak úgy, mint Európa más országában, a lengyel fejedelemségnek vagy királyságnak sem egy fővárosa volt, hanem főbb városai/várai (sedes regni principales), melyek mind fontosak voltak valamilyen szempontból. Ilyenek voltak Poznań, Krakkó, Sandomierz, Plock, Wrocław, Kalisz, Giecz és még sok másik központ, melyek mind-mind valamilyen funkciót (hatalomba emelés, temetkezés, védelem, egyházközpont, fejedelmi magánbirtok stb.) töltöttek be. Gniezno persze valóban kiemelkedik közülük, de vitatható, hogy a 11. századi kortársak kozmikus jelentőséget tulajdonítottak volna neki. Ha ez így lett volna, akkor nyilván a 11. század végi nagy ország-felosztásnál Ulászló Herman nem a lázadónak és törvénytelennek tartott fiánál, Zbigniewnél hagyja, hanem a törvényesnek

tekintett Boleszlávnak juttatja.¹⁷ Sőt, ha továbbolvassuk a forrásunkat, az is rögtön kiderül, hogy a Boleszlávnak adott – sziléziai és kis-lengyelországi – központok voltak a fontosabbak és sűrűbben lakottabbak, azaz feltehetően a fontosabbak.¹⁸ Kár, hogy elmaradt a könyvben a sedes regni principales kapcsán fellángolt legutóbbi történetírói vita eredményeinek hasznosítása,¹⁹ amely éppen azon kérdés körül forog, hogy kultikus vagy inkább materiális szerepet kell-e tulajdonítani Gnieznonak a Piastok dinasztikus hagyományában.

Elgondolkodtató továbbá, hogy teremthető-e összefüggés a központok és határkérdések kapcsán a pogány szász Irminsul-oszlopok és a Gallus-geszta kijelentései között, mely szerint Bátor Boleszláv leigázta a szászokat, s Lengyelország határait ércoszlopokkal (meta ferrea) jelölte ki a Saale folyó közepén, azaz Szászországban. (194. old.) Az Irminsul-oszlopok általában fatörzsek voltak, s a pogány germán mitológiában a világot tartó faként (Weltsäule, Weltbaum) szerepeltek, miként ez a létüket megőrzött kevés írásos forrásból, így például Fuldai Rudolf, Brémai Ádám munkájából visszakövetkeztethető („Truncum quoque ligni non parvae magnitudinis in altum erectum sub divo colebant, patria eum lingua Irminsul appellantes, quod Latine dicitur universalis co-

¹⁷ *Galli Anonymi chronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*, i. m. mint 1. sz. jz., II., c. 7-9., 74-76.: „Post obitum quidam meum Zbigneus cum hoc, quod habet, Mazouiam simul habeat, Boleslauus vero, legitimus filius meus, in Wratislaw et in Cracou et in Sandomir sedes regni principales obtineat.”

¹⁸ Uo., c. 8, 75.: „Boleslauus tamen legitimus duas sedes regni principales partemque populosiorem obtinuit.”

¹⁹ Dalewski, Zbigniew: *Władza, przestrzeń, ceremonia. Miejsce i uroczystość inauguracji władzy w Polsce średniowiecznej do końca XIV. w.* Warszawa, 1996. 40–85.; Wiszewski, Przemysław: *Domus Bolesłai. W poszukiwaniu tradycji dynastycznej Piastów (do około 1138 roku).* Wrocław, 2008. 481–486.

¹⁶ *Chronicon Poloniae Maioris*. Ed. B. Kürbis. MPH ns. 8, Warszawa, 1970.

lumna, quasi sustinens omnia.“). Amellett, hogy se németül, se latinul nem lehet analógiát találni a két szimbólum között, a Gallusgeszta ércoszlopainak eredetét egészen máshol, leginkább Nagy Károly életrajzaiban kellene keresnünk. Az már régóta ismert, hogy Einhard *Vita Caroli Magni*ja Gallus Anonymus olvasmányai közé tartozott, s Einhard itt egyszerűen a nagy Boleszláv tetteit Nagy Károlyéhoz hasonlítja, aki I. Boleszlávval ellentétben tényleg leigázta a szászokat.²⁰ Ráadásul az ércoszlopok – legalábbis Gallus Anonymus szerint – nem tartanak semmit, hanem a nagy király hódításait szimbolizálják, és határvonalat jelölnek ki, míg a Tapolcai által említett példában Nagy Károly épp ellenkezőleg: ledöntötte a pogány szászok Irminsul-oszlopát (subvertit), ami talán inkább különbözővé, mint hasonlóná teszi a két esetet.

Vitatható e fejezetben a szerző megjegyzése arról, hogy Jordanestől fogva, még ha áttételesen is, de kimutatható a szláv egység gondolata a történeti forrásokban. Hosszabb, a jelen munka határait túllépő fejtegetést igényelne ez a kérdés, ám már régóta köztudott, hogy a szláv egységének gondolata Johann Gottfried Herdertől ered, illetve ő volt az első, aki helytelenül értelmezve a régebbi forrásokat, a németiség kultúrtörténeti vetélytársává tette a szlávokat.²¹ A Tapolcai által idézett, cseh származású František/Francis Dvorník esetében persze érthető, hogy 1962-ben népszerűnek tartotta ezt az egyébként alap nélküli elméletet, hiszen az egész modern cseh, csehszlovák és szlovák történetírás erre a mítoszra épült rá, mely a cseh történet- és alkotmányszemlélet a prágai püspökség alapító levelének Prágai Kosmasnál olvasható hamis szövegétől a német aranybullán át a Beneš-dekrétumok

kig ívelő merev szerkezetének egyik legfontosabb alkotóelemévé vált. Az azonban már kevésbé érthető, hogy mi köze van Dvorník fenti gondolatmenetének az 1991-ben kirobbant délszláv háborúhoz. (201–202.) Ami pedig a középkori forrásokat illeti, a Sclavonia, sclavus kifejezés nem szlávot jelöl a maga nyelvi–kulturális és felvilágosodás-kori értelmében, hanem vagy pogányt, vagy barbárt, vagy egyszerűen népnyelven beszélő „bennszülöttet” a korábbi görög, majd későbbi latin kútfőkben, s csak a civilizált írástudók szemszögéből értelmezhető. A lassú változás a 14. század elején, éppen a Nagy-lengyel krónika fent idézett passzusában lelhető fel, de ennek okait – mint fentebb már szó esett róla – a szöveg keletkezéstörténetében kell keresni.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a szerző nehéz munkára vállalkozott, hiszen a lengyel államiság kezdeteiről könyvet írni nem kis feladat. Talán megérte volna két külön tanulmányban foglalkozni Lengyelország történeti, illetve mitológiai kezdeteivel, hiszen mindkét téma külön-külön is nagyon érdekes. Ám e helyen ismét meg kell jegyezni, hogy a mű értékelésében, különös tekintettel a történeti kezdetekre, a végső szót a lengyel középkor-kutatásnak kell majd kimondania, így csak reménykedni lehet, hogy a szöveg egyszer majd lengyel nyelven is hozzáférhetővé válik.²²

BAGI DÁNIEL

²⁰ *Einhardi Vita Caroli Magni*. Ed. O. Holder-Egger. MGH SRG in usum scholarum separatim editi, 25. Hannover, 1911. 15, 17–18.

²¹ Herder, Johann Gottfried: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Wiesbaden, 1985.

²² A könyv bizonyos részei lengyelül is hozzáférhetők: Tapolcai, László: *Polanie – plemię, dynastia, państwo? Skąd się wzięły nazwy: Poloni i Polonia w źródłach zachodnich w końcu X i na początku XI wieku?*, w: *Człowiek między biologią a historią*, wyd. A. Szymaczkowa. Łódź, 2009. 93–102.